

Zapadnaja Jewropa w sowriemiennom mirie. Praca zbiorowa pod redakcją W. N. Szenajewa, D. J. Mielnikowa, L. Maiera. Tom I. *Zapadnaja Jewropa: ekonomika, polityka, klassowaja borba* pod redakcją W. I. Kuzniecowa i S. P. Madzozjewskiego. „Mysl”, Moskwa 1979, 364 ss. — Tom II. *Zapadnaja Jewropa w sistiemie miezdunarodnych odnoszenij* pod redakcją Je. S. Chiesina, Ju. I. Judanowa, Ju. I. Rubinskiego. „Mysl”, Moskwa 1979, 317 ss.

We współczesnym świecie Europa zachodnia zajmuje bardzo wysoką, niekwestionowaną pozycję w dziedzinie gospodarki, polityki i kultury. Obok Stanów Zjednoczonych Ameryki i Japonii stała się ona na początku lat siedemdziesiątych jednym z trzech centrów współzawodnictwa krajów kapitalistycznych. Od tego czasu znaczenie Europy zachodniej w systemie stosunków międzynarodowych, a zwłaszcza w systemie stosunków międzynarodowych świata kapitalistycznego, znacznie wzrosło. Wzrósł także jej wpływ na rozwój wydarzeń w skali międzynarodowej. W Europie zachodniej skoncentrowana jest znaczna część potencjału ludzkiego, ekonomicznego i naukowo-technicznego, stąd właśnie tu znajdują odzwierciedlenie charakterystyczne dla współczesnego świata (kapitalistycznego) globalne procesy społeczno-ekonomiczne. Rozwój tego regionu w dużym stopniu określać więc będzie drogi przemian w skali światowej.

Pierwszy tom monografii zespołu autorów radzieckich i Niemieckiej Republiki Demokratycznej poświęcony jest procesom zachodzącym wewnątrz regionu zachodnioeuropejskiego, drugi natomiast zawiera analizę roli i miejsca Europy zachodniej w systemie międzynarodowych stosunków politycznych i ekonomicznych.

W tomie pierwszym autorzy skupili swoją uwagę na trzech zagadnieniach, które ująć można następująco: 1) wpływ czynników ekonomicznych na ewolucję regionu we współczesnym świecie, 2) stosunki polityczne i militarne pomiędzy państwami Europy zachodniej, 3) wewnętrzne, polityczne i społeczne, problemy regionu.

Śpośród czynników ekonomicznych, którym Europa zachodnia zawdzięcza osiągnięcie takiego poziomu rozwoju, że w wielu dziedzinach wyprzedza najsilniejsze kapitalistyczne mocarstwo — Stany Zjednoczone Ameryki — autorzy wysuwają na pierwszy plan nowe metody interwencjonizmu państwowego oraz integrację gospodarczą jako formę państwowo-monopolistycznych powiązań w ekonomice, dziedzinie społecznej i sferze politycznej.

Najsilniejszym i najbardziej rozwiniętym pod względem ekonomicznym krajem Europy zachodniej jest Republika Federalna Niemiec. Prymat w regionie zachodnioeuropejskim zapewnia jej wysoki rozwój przemysłowy, naukowo-techniczny i technologiczny, wysoko wykwalifikowana siła robocza oraz dogodna sytuacja w międzynarodowym podziale pracy.

Największe znaczenie gospodarcze w regionie ma jednak Europejska Wspólnota Gospodarcza. Tworzy ona główną siłę napędową całej Europy zachodniej, określa ogólne tendencje jej rozwoju gospodarczego i społeczno-politycznego, a także miejsce we współczesnym świecie.

W procesie integracji gospodarczej znalazł odzwierciedlenie nowy etap współzawodnictwa pomiędzy krajami kapitalistycznymi. Jak pokazują autorzy omawianej pracy, tendencje integracyjne torują sobie drogę poprzez kryzysy polityczne, powstawanie sprzeczności ekonomicznych, ostre konflikty wokół rozwiązywania ważnych problemów formowania i rozwoju zachodnioeuropejskiego centrum współzawodnictwa. Szczególnej ostrości sprzeczności te nabrały w czasie kryzysu ekonomicznego lat 1974-1975, który wywarł wpływ na zahamowanie procesu integra-

cji ekonomicznej. Takie doniosłe problemy, jak utworzenie unii ekonomicznej i walutowej, a także unii politycznej, nie zostały rozwiązane w przewidzianym terminie.

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych w EWG górę biorą tendencje dośrodkowe. Ich wyrazem są takie zjawiska, jak utworzenie mechanizmu koordynacji polityki zagranicznej krajów członkowskich, powzięcie decyzji o przeprowadzeniu wyborów bezpośrednich do Parlamentu Europejskiego jednocześnie we wszystkich krajach „dziewiątki” opracowanie projektu zachodnioeuropejskiego regionalnego systemu walutowego, negocjacje w sprawie przyjęcia do EWG — w charakterze pełnoprawnych członków — Grecji, Portugalii i Hiszpanii. Autorzy podkreślają, że najbliższe lata będą dla EWG okresem podejmowania ważnych decyzji, które w niemalym stopniu zdeterminują jej dalsze losy.

W analizie stosunków politycznych i militarnych pomiędzy państwami Europy zachodniej autorzy kładą przede wszystkim akcent na wyodrębnienie tendencji w sferze politycznej. Badania potwierdzają wzrost znaczenia czynników politycznych w procesie kształtowania zachodnioeuropejskiego centrum współzawodnictwa, istotne przesunięcie akcentów w działalności Wspólnoty z aspektów ekonomicznych na rzecz politycznych.

Jednym z ważnych czynników wywierających wpływ na ogólny układ sił politycznych w regionie zachodnioeuropejskim są zmiany w strukturze społecznej ludności. Istota tych zmian sprowadza się do dwóch wzajemnie powiązanych procesów: polaryzacji i równocześnie tworzenia się bardziej złożonej struktury społeczno-klasowej.

W polityce społecznej państw Europy zachodniej przejawiają się określone cechy ogólne wynikające z obiektywnych procesów postępu naukowo-technicznego i rozwoju sytuacji społeczno-politycznej. W warunkach postępu naukowo-technicznego wzrastają obiektywne potrzeby reprodukcji siły roboczej i rozszerza się zakres potrzeb klasy robotniczej. Wzrasta konieczność podnoszenia kwalifikacji i wykształcenia, zagwarantowania wypoczynku i ochrony zdrowia. Konsumpcja społeczna nabiera coraz większego znaczenia dla reprodukcji siły roboczej.

Głównymi problemami w dziedzinie polityki społecznej dla EWG i poszczególnych krajów Europy zachodniej pozostają nadal bezrobocie i inflacja.

Autorzy zwracają uwagę na fakt, że obiektywne procesy rozwoju gospodarki kapitalistycznej, sprzeczności integracji ekonomicznej, zmiany w strukturze społecznej ludności prowadzą do zaostrzania przeciwieństw i nasilania się walki klasowej w Europie zachodniej.

W drugim tomie, poświęconym sytuacji Europy zachodniej w systemie międzynarodowych stosunków ekonomicznych i politycznych, dwa rozdziały odpowiadają dwóm aspektom poddanym analizie — globalnemu i regionalnemu, a dokładniej — kontynentalnemu. W pierwszym rozdziale autorzy analizują miejsce Europy zachodniej w światowej gospodarce kapitalistycznej oraz w systemie stosunków międzynarodowych współczesnego kapitalizmu; stosunki ekonomiczne i polityczne Europy zachodniej z dwoma pozostałymi centrami współzawodnictwa krajów kapitalistycznych — USA i Japonią — wzajemne relacje regionu zachodnioeuropejskiego i krajów rozwijających się. W drugim rozdziale przedstawiono analizę sytuacji Europy zachodniej w systemie ogólnoeuropejskiej współpracy ekonomicznej i politycznej. Główne miejsce zajmuje tu kwestia wzajemnych stosunków pomiędzy kapitalistycznymi i socjalistycznymi krajami Europy.

W książce podkreśla się ściśły związek pomiędzy globalnymi i regionalnymi aspektami roli i miejsca Europy zachodniej we współczesnym świecie. Pokazano,

że Europa zachodnia stanowi odrębny region w systemie współczesnych stosunków międzynarodowych. Równocześnie Europa jako całość nie traci swojego znaczenia regionu, chociaż rozpadła się na dwie części. Takie paradoksy („region w regionie”) bywają w rzeczywistości, ale wprowadzenie nowego terminu dla szerszego pojęcia „region europejski” w porównaniu z zachodnioeuropejskim nie bardzo wydaje się celowe. Dla oznaczenia regionu europejskiego używa się także terminu geograficznego — „kontynent”. W przypadku gdy mówi się o Europie jako całości pojęcia geograficzne i polityczne praktycznie się pokrywają.

Analizując nową fazę zmagania i współpracy pomiędzy krajami kapitalistycznymi w związku z uformowaniem się centrum zachodnioeuropejskiego, autorzy przedstawiają pojawiające się nowe sprzeczności. Szczególnej ostrości nabierają one w sferze powiązań między Europą zachodnią i Stanami Zjednoczonymi oraz Europą zachodnią i Japonią.

Wzrost roli Europy zachodniej nie oznacza automatycznego osłabienia pozycji Stanów Zjednoczonych. USA nadal wyprzedzają konkurentów zachodnioeuropejskich w dziedzinie nauki i techniki, w sferze militarnej zaś zachowana jest całkowita zależność Europy zachodniej od USA, które posiadają największe zapasy broni jądrowej w świecie kapitalistycznym. Także w dziedzinie politycznej Stany Zjednoczone dysponują środkami nacisku na politykę zagraniczną krajów zachodnioeuropejskich.

Pod wpływem nowego układu sił w świecie pomiędzy dwoma formacjami społeczno-ekonomicznymi, pogłębienia się ogólnego kryzysu kapitalizmu, konieczności poszukiwania dróg wyjścia z kryzysu ekonomicznego, walutowo-finansowego, energetycznego, stosunki pomiędzy Europą zachodnią i Stanami Zjednoczonymi tworzą złożoną konfigurację problemów gospodarczych, politycznych i militarnych.

Cechą charakterystyczną systemu powiązań Europy zachodniej i Japonii jest to, że dominującą w nim rolę odgrywają problemy ekonomiczne. Podporządkowane są im w większości sprawy polityczne, które rozszerzają się zarówno w ramach stosunków dwustronnych, jak i wielostronnych pomiędzy głównymi centrami kapitalizmu.

Do najważniejszych zjawisk, jakie towarzyszą aktywizacji stosunków i rozszerzaniu sfery powiązań ekonomicznych i politycznych krajów zachodnioeuropejskich i Japonii, należy pogłębienie się procesów integracyjnych w Europie zachodniej, szybki wzrost potencjału ekonomicznego Japonii i jej roli w gospodarce światowej oraz polityce, rosnąca ekspansja obu partnerów na rynkach światowych, pojawienie się sprzeczności w stosunkach każdego z nich z USA, podejmowanie przez rządy wysiłków likwidacji zjawisk kryzysowych lat siedemdziesiątych.

Europa zachodnia zajmuje ważne miejsce w systemie stosunków wysoko rozwiniętych państw kapitalistycznych z krajami rozwijającymi się. Relacje te opierają się na historycznie ukształtowanym podziale pracy, handlu zagranicznym, eksporcie kapitału itd. W polityce EWG wobec krajów rozwijających się należy wyodrębnić dwa przeciwstawne czynniki: z jednej strony poszczególne państwa zachodnioeuropejskie utrzymują stosunki dwustronne z krajami rozwijającymi się, z drugiej strony — rozszerzają z nimi powiązania na wielostronnej bazie EWG. Wyróżnia się także dwa główne kierunki w działalności EWG: ogólną politykę rozwoju i współpracę regionalną. Autorzy podkreślają, że znacznie lepsze rezultaty osiągnięto dotąd w drugiej dziedzinie, opierającej się na koncepcji polityki stowarzyszenia. Polityka ta stworzyła krajom Wspólnego Rynku bardziej sprzyjające —

w stosunku zwłaszcza do Stanów Zjednoczonych i Japonii — warunki konkurencji na rynkach Trzeciego Świata.

W drugim tomie autorzy stosunkowo szeroko potraktowali problem bezpieczeństwa i współpracy w Europie, rozpatrując tę kwestię w trzech aspektach — politycznym, militarnym i ekonomicznym. Ważny wkład do procesu odprężenia wniosła Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, przy czym jej ustalenia inspirowały do uzupełniania odprężenia politycznego militarnym. Jest to konieczne dlatego, że w europejskiej polityce militarnej ścierają się dwie tendencje: jedna związana z rozszerzaniem się zbrojeń i druga — z dążeniem do ich ograniczania. Występuje przy tym niewątpliwa współzależność odprężenia politycznego i militarnego przy oczywistym priorytecie aspektów politycznych.

Stosunki polityczne w Europie, będącej areną współzawodnictwa dwóch systemów społeczno-ekonomicznych i ich ugrupowań militarnych, kształtują się pod wpływem złożonego mechanizmu zmagania i współpracy z tendencją do przebudowy kontaktów międzynarodowych na zasadach pokojowego współistnienia i rozwoju procesu odprężenia. Materialną bazę stosunków politycznych stanowi współpraca ekonomiczna i naukowo-techniczna. Mimo względnie szybkiego rozwoju różnych form współpracy ekonomicznej, wiodące miejsce w niej zajmuje handel zagraniczny. Jednym z zasadniczych problemów współpracy pomiędzy krajami socjalistycznymi i kapitalistycznymi jest struktura handlu zagranicznego odznaczająca się stosunkowo małym udziałem wyrobów przemysłowych w eksporcie państw socjalistycznych, co nie odpowiada wzrastającemu poziomowi uprzemysłowienia krajów RWPG. Autorzy zaznaczają, że niski wskaźnik maszyn i urządzeń w handlu z krajami EWG jest skutkiem stosowania przez Wspólnotę różnego rodzaju środków dyskryminacyjnych wobec towarów z państw socjalistycznych. Jest to wszakże tylko jedna strona zagadnienia, albowiem ważnym czynnikiem poprawienia struktury eksportu krajów socjalistycznych na rynek EWG jest poprawa jakości wysyłanych towarów. Autorzy pomijają jednak tę kwestię, nie dając tym samym pełnego obrazu analizowanego problemu. Ograniczają się tylko do stwierdzenia, że kraje socjalistyczne muszą podjąć specjalne wysiłki w celu zwiększenia udziału wyrobów przemysłowych w eksporcie do krajów zachodnioeuropejskich.

Wśród innych form współpracy autorzy wymieniają kooperację przemysłową, rozpatrując warunki i przesłanki rozwoju tej formy powiązań między krajami o różnych systemach społeczno-ekonomicznych. Podkreślają także znaczenie współpracy naukowo-technicznej stanowiącej złożony kompleks ekonomicznych, walutowo-finansowych i prawnych stosunków pomiędzy partnerami. Wykazują też zależność intensywności rozwoju różnych form współpracy od stosunków finansowych i kredytowych.

Do całokształtu zagadnień współpracy ekonomicznej pomiędzy krajami socjalistycznymi i kapitalistycznymi, które wywierają wpływ na dynamikę jej rozwoju autorzy zaliczają rolę państwa i firm sektora prywatnego, stanowiących ważną siłę ekonomiczną państw Europy zachodniej. Od ich strategii w sferze stosunków ekonomicznych z zagranicą, stopnia zainteresowania współpracą z krajami socjalistycznymi zależy końcowy sukces realizacji umów międzypaństwowych.

Współpraca ekonomiczna w Europie rozwija się nie tylko na zasadach dwustronnych. Jej uzupełnienie stanowi współpraca wielostronna, co także znalazło się w polu widzenia autorów monografii. Ważne znaczenie dla rozwoju wielostronnych powiązań w Europie ma ustanowienie stosunków między RWPG i EWG.

Zdaniem autorów, rozwój procesów integracyjnych w obu ugrupowaniach gospodarczych nie powinien stać się przeszkodą dla europejskich multilateralnych stosunków ekonomicznych.

Omawiana praca, jako kompleksowe studium aktualnych zjawisk i problemów Europy zachodniej wnosi niewątpliwie istotny wkład do badań nad tym regionem świata.

Zdzisław Puslecki

GERHARD KADE: *Die deutsche Herausforderung, Modell Deutschland für Europa?* Köln 1979.

Użyte w pełnym tytule książki G. Kadego pojęcie „modelu niemieckiego” dotyczy pozycji politycznej „państwa dobrobytu”, jakim mieni się i jest Republika Federalna Niemiec. W recenzowanej publikacji podnosi się kwestię wyzywającej eksploatacji w skali na razie ogólnoeuropejskiej silnej pozycji gospodarczej RFN. Czytelnik polski nie znajdzie przy tym odpowiedzi na pytanie nurtujące często opinię publiczną: jak to się stało, że separatystyczne państwo utworzone tylko z byłych zachodnich trzech stref okupacyjnych zajęło po katastrofalnej klęsce III Rzeszy pozycję przysłowiowego „olbrzyma gospodarczego”? G. Kade pominał ten może oczekiwany w tej materii genealogiczny wywód. Nie można mieć jednak pretensji o to do autora.

Geneza zachodnioniemieckich sukcesów gospodarczych jest znana bowiem z wielu innych prac, także polskich, opartych na wiarogodnych źródłach zachodnich, najbardziej miarodajnych w danym przypadku. W kontekście rodowodu sukcesów gospodarczych godna uwagi jest konkluzja pochodząca z pracy wydanej w 1979 r. na temat powstania i rozwoju RFN. Jej autorzy, W.-D. Narr i D. Thränhardt¹, zaakcentowali słuszną podstawową tezę, według której Republika Federalna stała się — w jej bezspornych osiągnięciach gospodarczych — beneficjentem konfliktu Wschód—Zachód. Wykorzystała dalej koniunkturę handlową, wynikającą z następstw wojny koreańskiej 1950-1953, zajęła wysokie miejsce wśród czołowych eksporterów na światowych rynkach zbytu. To przede wszystkim. Ale W.-D. Narr i D. Thränhardt nie zaniechali także wyeksponowania innych okoliczności. Zauważali mianowicie, iż mieszkańcy stref zachodnich przystąpili do odbudowy kraju z podziwu godną ofiarnością (wymienieni autorzy piszą o wypadkach zapracowywania się na śmierć). Nikt nie liczył się z godzinami pracy — kosztem zdrowia i sił. Robotnicy godzili się na niskie płace, rezygnowali ze strajków i forsowania własnych postulatów za wszelką cenę. Rozstrzygała wola „przewyciężenia następstw wojny i przywrócenia swej pozycji celem odzyskania straconych dóbr”. Z punktu widzenia uwzględniającego bodźce, które by pobudzały inicjatywę osobistą, przegrana wojna wydała się o wiele więcej pobudzającą aktywność aniżeli sprawić by to mogła wojna wygrana. Nie mniej silne bodźce stworzyła także polityka gospodarcza. Wolny handel zaspokajał potrzeby wolnego rynku. Brak pieniądza pobudzał współzawodnictwo, przy czym jednakowe znaczenie miały marcepan (*Zuckerbrot*) i bicz².

¹ W.-D. Narr, D. Thränhardt [Hrsg.], *Die Bundesrepublik Deutschland. Entstehung, Entwicklung, Struktur*, Königstein 1979.

² *Ibidem*, ss. 60, 72, 73.